

УДК 343:349,6(477)

ВИЗНАЧЕННЯ ПІДХОДУ ДО ТЛУМАЧЕННЯ «ІНШИХ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ», ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 236 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стельмах М.В., Крайник Г.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено розуміння терміну «інші тяжкі наслідки» у розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Злочини проти довкілля». Проаналізовано поняття та описаний основний підхід до тлумачення «інших тяжких наслідків» у ст. 236 КК України. Досліджені позиції науковців щодо переліку інших тяжких наслідків та статистичні дані щодо розгляду даного злочину судами. Запропоновано власний перелік інших тяжких наслідків, передбачених ст. 236 КК України.

Ключові слова: інші тяжкі наслідки, оціночне поняття, перелік наслідків, тлумачення закону, суспільно небезпечні наслідки.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день дискусійним залишається питання застосування оціночних понять у диспозиціях статей КК України. Одним із таких понять є застосування словосполучення «інші тяжкі наслідки» у диспозиції ст. 236 КК України. Вважаємо за необхідне, шляхом дослідження та аналізу наукових джерел та комплексного підходу до розуміння терміну «інші тяжкі наслідки» у названій вище статті, запропонувати власний перелік інших тяжких наслідків, передбачених ст. 236 КК України, оскільки на сьогоднішній день не має однозначного рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання аналізу «інші тяжкі наслідки» досить успішно займалися В.І. Борисов, Л.П. Брич, О.О. Дудоров, С.В. Хилюк, Л.Л. Кругліков, В.О. Навроцький та інші вчені. Зокрема, питанням «інших тяжких наслідків» у ст. 236 КК України займалися В.К. Матвійчук, В.І. Антипов, О.О. Дудоров, М.М. Панько, С.Б. Гавриш та інші. Незважаючи на велику кількість наукових праць, у теорії кримінального права й досі не сформувався єдина думка, щодо дослідження даного явища.

Не можна не погодитися з тим, що відсутність необхідної суворості у вживанні того чи іншого поняття, якоюсь мірою припустиме для теорії, навряд чи припустиме для застосування законодавчих формулювань [1, с. 125]. С.В. Хилюк вказує на відсутність однакового розуміння інших тяжких наслідків серед науковців [2, с. 135].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У ході досліджень було виявлено різні підходи до тлумачення та виділення переліку тяжких наслідків, які може використати суд при застосуванні ст. 236 КК України. Відсутність чіткої відповіді щодо окреслення поняття «інші тяжкі наслідки» передбачені ст. 236 КК України зумовила провести власне дослідження шляхом узагальнення багаторічних наукових напрацювань та матеріалів судової практики.

Мета статті. Метою статті є запропонувати власний перелік інших тяжких наслідків, передбачених ст. 236 КК України, на основі дослідження та аналізу наукових джерел і комплексного підходу до розуміння терміну «інші тяжкі наслідки» у названій вище статті.

Виклад основного матеріалу. Ст. 236 КК України складається з однієї частини і передбачає

кримінальну відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, а саме за порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки.

Як ми бачимо, диспозиція містить поняття «інші тяжкі наслідки», що дає можливість порізненому тлумачити перелік наслідків, із існуванням яких буде наставати кримінальна відповідальність. Дане оціночне поняття багаторазово тлумачилось різними науковцями з метою надання йому однозначного змісту та значення при застосуванні у судовій практиці, але так і не досягло остаточного визначення.

Неоднозначність та неоднакова визначеність даного поняття іноді призводить до певного нерозуміння та допущення практичних помилок. Л.Л. Кругліков зазначає, що наведення законодавцем як орієнтиру окремих видів тяжких наслідків, звичайно, є корисним для практики, однак не замінює відповідної дефініції, не дає повного уявлення про зміст досліджуваної ознаки та, як наслідок, не усуває складнощів у правозастосовчій практиці [3, с. 44].

Для початку, щоб правильно визначити поняття «інші тяжкі наслідки» О.О. Дудоров у своїй статті пропонує це зробити шляхом усвідомлення відмінності між даним поняттям, а також категорією «тяжкі наслідки» [4, с. 163]. Розвиваючи цю думку, Л.П. Брич при розмежуванні даних категорій вказує, що за допомогою поняття «тяжкі наслідки» законодавцем позначаються суспільно небезпечні наслідки, які є безальтернативною ознакою складу злочину. Сам по собі обсяг даного поняття є доволі широким. Крім того, він не обмежується обсягами інших понять, що мало б місце, якби вони були названі з ним в одному переліку. Зміст поняття «тяжкі наслідки» залежить від змісту суспільно небезпечного діяння у відповідному складі злочину. Тому зазначене поняття не може мати однакового значення у всіх складах злочинів. У свою чергу, аналізуючи поняття «інші тяжкі наслідки», автор зазначає, що це завжди наслідки альтернативні. Відповідно, обсяг цього поняття залежить від тих понять, що позначають

суспільно небезпечні наслідки, в поєднанні з якими воно назване у диспозиції статті Особливої частини КК України [5, с. 232]. Таким чином, можемо зазначити, що «інші тяжкі наслідки» означають їх альтернативність з раніше вказаними у кримінально-правовій нормі наслідками, а тому вказують на однорідність характеру і близький ступінь суспільної небезпеки наслідків.

Надалі, варто визначити обсяг альтернативності та однорідності стосовно вказаних наслідків у статті до тлумачення інших тяжких наслідків. Відносно цього варто звернутися до думки В.О. Навроцького, котрий визначає, що при тлумаченні даного терміну слід виходити з правила про те, що всі терміни, які використані у відкритому переліку, позначають однорідні поняття, а саме: інші ознаки, що ми визначимо мають бути подібними з прямо вказаними в КК України, а також повинні відрізнятися за змістом від прямо передбачених у диспозиції статті. При цьому однорідність ознак означає, що вони мають бути в своїх основних рисах схожими з тими, що прямо названі у законі, належати до того ж роду або групи. Зокрема, якщо тяжкі наслідки позначені як «загибель людей або інші тяжкі наслідки», то під цими «іншими наслідками» повинна розумітися лише фізична шкода, а тому матеріальна шкода незалежно від її розміру і характеру не повинна відноситися до таких наслідків, оскільки вона принципово відрізняється від тієї, на врахування якої орієнтує закон через термін, що є кореневим у відповідному законодавчому формуванні [6, с. 641–642].

Водночас, Л.П. Брич зробила уточнення щодо вказаної позиції, указуючи, що тлумачення поняття «інші тяжкі наслідки» поширюється тільки на випадки, коли «загибель людей» названа в диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК України як єдина альтернатива іншим тяжким наслідкам, оскільки різне змістове наповнення аналізованого поняття безпосередньо визначається змістом того поняття чи тих понять, у поєднанні з якими в диспозиції статті Особливої частини воно назване. А вже в деяких складах злочинів альтернативою іншим тяжким наслідкам, крім загибелі людей, є суспільно небезпечні наслідки, що полягають у шкоді, за характером відмінній від фізичної шкоди людині [7, с. 24–25].

На підтвердження даних слів, ми використовуємо дослідження О.О. Дудорова та Р.О. Мовчана, котрі, аналізуючи чинне кримінальне законодавство, визначають, що окрім тих випадків, коли «загибель людей» названа в диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК як єдина альтернатива «іншим тяжким наслідкам», поширеним є і такий варіант побудови кримінально-правових норм, коли альтернативою «іншим тяжким наслідкам», крім «загибелі людей», виступають суспільно небезпечні наслідки, що полягають у шкоді, за характером відмінній від фізичної шкоди людині. Зокрема, такий прийом законодавець застосував про формуванні більшості складів злочинів проти довкілля, зокрема і в ст. 236 КК України [4, с. 164]. А отже, визначаючи підхід до розуміння варіанту тлумачення «інших тяжких наслідків», передбачених ст. 236 КК України, ми повинні керуватися системним логіко-граматичним тлумаченням тек-

сту закону. При цьому, для початку нам потрібно уважно проаналізувати наслідки, котрі були передбачені законодавцем у визначеній статті. Враховуючи викладене, можна визначити, що законодавець у даній статті альтернативно перелічує суспільно небезпечні наслідки, в тому числі і «загибель людей», «екологічне забруднення значних територій», а також «інші тяжкі наслідки», розуміючи під ними будь-який вид наслідків, що лежать у площині охоронюваного об'єкта і за ступенем суспільної небезпеки є приблизно однаковими з іншими, вказаними в диспозиції відповідної кримінально-правової норми.

Проаналізувавши та визначивши підхід щодо тлумачення поняття «інших тяжких наслідків», передбачених у ст. 236 КК України, ми будемо намагатись з'ясувати, які саме наслідки мав на увазі законодавець відповідно до даної статті. Багато науковців у своїх дослідженнях у кінцевому результаті приходять до різних переліків «інших тяжких наслідків». Зокрема, С.Б. Гавриш, аналізуючи ст. 236 КК України, вважає, що наслідки будуть тоді, коли заподіяна шкода здоров'ю людей або інші збитки, наприклад, зруйнування бо пошкодження заповідних територій [8, с. 251]. На наш погляд, потребує конкретизації питання, яка саме шкода здоров'ю людей може бути віднесена до інших тяжких наслідків (наприклад викликає заперечення віднесення до таких наслідків легких тілесних ушкодження одній особі).

У свою чергу В.І. Антипов зазначив, що ця ознака має місце, коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам, великих матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць, або загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції, пошкодження на значних площах угідь посівів, насаджень або захворювання багатьох голів худоби, втрата рекреаційного значних територій тощо [9, с. 525].

Варто в цілому погодитися з В.І. Антиповим, але при цьому поставити під сумнів такий вид наслідків як простій підприємств. Окрім В.І. Антипова, такий вид наслідків також зазначає В.К. Матвійчук, а також окремо окрім простою вказує ще і на припинення роботи підприємств назавжди [10, с. 91]. Однак, варто звернутися до праці В.І. Борисова та Г.С. Крайника, котрі наводять аргументи проти визнання простою підприємств іншим тяжким наслідком. Зокрема, вони зазначають, що тривалий простій підприємства можливий не тільки з причин завдання шкоди певним діям, а тому він є лише різновидом заподіяння матеріальної шкоди [11, с. 123]. Тому ми також підтримуємо думку, що тривалий простій підприємств та виведення важливих споруд назавжди варто характеризувати як завдання матеріальної шкоди у великих розмірах. А також пропонуємо встановити, що під матеріальною шкодою у великих розмірах у даній статті слід розуміти випадки заподіяння матеріальної шкоди власності або навколишньому природному середовищу, що у 200 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Наступною є позиція О.О. Дудорова, який, аналізуючи вживання поняття «інших тяжких

наслідків», визначив, що для ст. 236 КК України до них слід відносити: загибель однієї особи, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, масове захворювання людей, виведення з ладу виробничих підприємств чи інших важливих споруд (гребель, систем водопостачання, зв'язку тощо), масові загибель або захворювання об'єктів тваринного світу, знищення лісових масивів на значних площах, неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси у певному регіоні, генетичне перетворення природних об'єктів, спричинення великих матеріальних збитків, у тому числі пов'язаних з відновленням належної якості довкілля, неможливість проживання населення на певній території і вимушене переселення людей [12, с. 111–112]. Вважаємо дещо спірним питання невизнання іншими тяжкими наслідками середньої тяжкості тілесних ушкоджень декільком людям (двом або більше), у зв'язку з їх підвищеною небезпечністю. У цьому питанні, на наш погляд, слід підтримати думку В.І. Антипова та В.К. Матвійчука [9, с. 525; 10, с. 91].

Важливим вкладом у визначення переліку «інших тяжких наслідків» є робота В.К. Матвійчука, котрий намагався узагальнити позиції багатьох вчених та розділив їх на *шкоду здоров'ю людей та інші збитки*. У висновку науковець навів наступний перелік інших тяжких наслідків щодо ст. 236 КК України: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких, тобто поєднані зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості, тобто тривалий розлад здоров'я або значну втрату працездатності менше як на одну третину; д) захворювання значної кількості людей; е) масове захворювання людей; є) підвищення рівня захворюваності людей; ж) прояв шкідливих спадкових змін у людей; з) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій у людей; і) поширення епідемій.

Інші збитки: а) великі матеріальні збитки державній, громадській організаціям, підприємствам, установам або громадянам; б) виведення з ладу назавжди виробничих підприємств чи інших важливих споруд (гребель, систем водопостачання, автоматизації, зв'язку тощо); в) виведення з ладу на тривалий період виробничих підприємств чи інших важливих споруд, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць; г) загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції; д) пошкодження або знищення на значних площах угідь, посівів, насаджень рослин (в тому числі і лісових масивів); е) масове захворювання чи загибель об'єктів тваринного світу, в тому числі падіж або масове захворювання багатьох голів худоби; є) поширення епізоотій чи епіфітотій; ж) втрата рекреаційного значення значних територій; з) особливо великі матеріальні збитки, у тому числі пов'язані з відновленням належної

якості навколишнього природного середовища; и) неможливість проживання населення на певній території і, у зв'язку з цим, вимушене переселення людей [10, с. 91].

Варто поставити під сумнів таку велику кількість інших тяжких наслідків, що запропонував виокремити В. К. Матвійчук. Аналізуючи судові рішення у сфері злочинів проти довкілля 2001–2006 років та з 2001 по 2009 рік, автор стверджує, що більше аніж у 80% справ суд встановлює наслідки та розкриває дану категорію [10, с. 89; 13, с. 98]. Якщо уважно дослідити звіти Генеральної прокуратури, то за період з 2013 по 2017 рік, органами прокуратури було відкрито лише 63 провадження з даної категорії справи і тільки стосовно одного було винесено судові рішення [14].

Також виникає низка запитань стосовно встановлення наслідків у вигляді підвищення рівня захворюваності, прояву шкідливих спадкових змін або скорочення тривалості життя людей. Зокрема, В.К. Матвійчук вносить їх до свого переліку на основі роботи М.М. Панька, який під такими наслідками розуміє підвищення рівня захворюваності, прояв шкідливих спадкових змін, скорочення тривалості життя [15, с. 498]. У жодній з попередніх, досліджених нами наукових праць, окрім робіт В.К. Матвійчука та М.М. Панька, дані види наслідків не були виділені. На нашу думку, доволі тяжко буде встановити причинно-наслідковий зв'язок, а також цей вид обставин можливо визначити шляхом багаторічних спостережень, лабораторних досліджень та висновків, а отже будь-які строки давності вчинення злочину вже сплинуть.

У свою чергу, залишається спірним питання поділу наслідків окремо, на знищення посівів, завдання шкоди угіддям, падіж худоби, масове захворювання тваринного світу, знищення насаджень рослин та інші. Тому пропонуємо розглядати дані наслідки як єдину категорію, що належить до матеріальної шкоди у великих розмірах. Тим самим, встановлюючи певну межу, з якої буде наставати кримінальна відповідальність, а також даємо ширшу свободу для суду під час встановлення злочинності діяння.

Висновки і пропозиції. У підсумку варто зазначити, що при вирішенні питання тлумачення поняття «інші тяжкі наслідки» щодо ст. 236 КК України, ми повинні розуміти під ними будь-який вид наслідків, що лежить у площині охоронюваного об'єкта і за ступенем суспільної небезпеки є приблизно однаковим з іншими, вказаними в диспозиції відповідної кримінально-правової норми.

У ході аналізу наукових праць, вважаємо, що найбільш вдалим варіантом варто визначити наступний перелік «інших тяжких наслідків», що можуть бути застосовані при кваліфікації ст. 236 КК України:

1) тяжкі тілесні ушкодження одній або більше особам; 2) середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; 3) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких, тобто поєднані зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину; 4) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості; 5) поширення епі-

демій, епізоотій чи епіфітогій; 6) масове захоплення людей; 7) матеріальна шкода у великих розмірах (що перевищує 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян); 8) втрата реакційного значення значних територій; 9) неможливість проживання населення на певній території та у зв'язку з цим, вимушене переселення людей.

При вирішенні питання стосовно переліку можливих варіантів інших тяжких наслід-

ків, ми повинні визначити найбільш актуальні та можливі для доведення під час розслідування кримінального правопорушення. Звичайно, що остаточної відповіді на дане запитання не буде і даний перелік можна в будь-який час розширити, проте це втрачає цінність та суть наукових напрацювань. Адже, саме наукова доктрина має своєю метою актуальне доповнення прогалин в законодавстві і знаходження відповідей під час практичного вирішення питань.

Список літератури:

1. Борисов В.И. Иные уголовно-правовые последствия совершения общественно опасного деяния / В.И. Борисов, В.С. Батыргареева // Криминологический журнал Байкальского гос. ун-та. экономики и права. – Иркутск: ФГБОУ ВПО «Байкальский гос. ун-т экономики и права». – 2014. – № 1. – С. 125–139.
2. Хилко С.В. Развитие науки криминального права після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Хилко Світлана Володимирівна. – Львів, 2007. – 304 с.
3. Кругликов Л.Л. Тяжкие последствия в уголовном праве: объективные и субъективные признаки / Л.Л. Кругликов // Уголовное право. – 2010. – № 5. – С. 38–46.
4. Дудоров О.О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства / О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 1. – С. 162–169.
5. Брич Л. Розмежування складів злочинів, суспільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини: зміст спільних ознак / Л. Брич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 48. – С. 225–240.
6. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
7. Брич Л.П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини / Л.П. Брич. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 59 с.
8. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.
9. Антипов В.И. Комментарий к ст.ст. 163-1, 227-1 УК Украины / В.И. Антипов // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 г.); отв. ред. В.И. Шакун, С.С. Яценко. – К.: «Фіта», 1995. – С. 524–525, 739–742.
10. Матвійчук В.К. Наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища: теоретичні, методологічні і практичні проблеми / В.К. Матвійчук // Юридична наука. – № 4(58). – 2016. – С. 86–113.
11. Борисов В.І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія / В.І. Борисов, Г.С. Крайник. – Харків: Юрайт, 2012. – 296 с.
12. Злочини проти довкілля : кримінально-правова характеристика : практичний посібник / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, В.М. Комарницький, М.В. Комарницький, Р.О. Мовчан / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 616 с.
13. Матвійчук В.К. Інші тяжкі наслідки в злочинах проти довкілля: теоретичні та практичні проблеми / В.К. Матвійчук // Юридична наука. – № 6. – 2011. – С. 96–104.
14. Звіти Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ. – 2013–2017. – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
15. Уголовный кодекс Украины. Комментарий: под ред. Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – 960 с.

Стельмах М.В., Крайник Г.С.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОДХОДА К ТОЛКОВАНИЮ «ИНЫХ ТЯЖКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ», ПРЕДУСМОТРЕННЫХ СТ. 236 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

Аннотация

В статье исследовано понимание термина «иные тяжкие последствия» в разделе VIII Особенной части Уголовного кодекса Украины «Преступления против окружающей среды». Проанализированы понятия и описан основной подход к толкованию иных тяжких последствий в ст. 236 УК Украины. Исследованы позиции ученых относительно перечня иных тяжких последствий и статистические данные о рассмотрении данного преступления судами. Предложено собственный перечень иных тяжких последствий, предусмотренных ст. 236 УК Украины.

Ключевые слова: иные тяжкие последствия, оценочное понятие, перечень последствий, толкование законодательства, общественно опасные последствия.

Stelmakh M.V., Kraynik G.S.

Yaroslav Mudryi National Law University

**THE DEFINITION OF EVALUATIVE APPROACH
OF «OTHER GRIEVOUS CONSEQUENCES»,
STATED IN THE ARTICLE 236 OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Summary

In the article is investigated the interpretation of definition of “other grievous consequences” in chapter VIII of the Special part of Criminal Code of Ukraine “The crimes against environment”. The definitions are analyzed and the main evaluative concept of other grievous consequences in the Article 236 of Criminal Code of Ukraine is described. The scientific points referring to the list of other grievous consequences and the statistical data about litigation of this crime is investigated. The own list of other grievous consequences is proposed, which is provided in the Article 236 of Criminal Code of Ukraine.

Keywords: other grave consequences, evaluative concept, list of consequences, interpretation of law, socially dangerous consequences.